

**O ETYCZNYM NAUCZYCIELU – ROZWAŻANIA
NA KANWIE MONOGRAFII
DARIUSZA ZAJĄCA „ETYCZNOŚĆ
PRACY ZAWODOWEJ NAUCZYCIELI.
STUDIUM TEORETYCZNE”**

Bydgoszcz 2018

ISBN 978-83-8018-237-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego

Przemysław Chmielecki

ORCID: 0000-0002-4471-4158

Wyższe Baptistyczne Seminarium Teologiczne w Warszawie
adres e-mail: przemyslaw.chmielecki@wbst.edu.pl

ABOUT AN ETHICAL TEACHER. THE REVIEW
OF DARIUSZ ZAJĄC'S BOOK: "ETYCZNOŚĆ PRACY ZAWODOWEJ
NAUCZYCIELI. STUDIUM TEORETYCZNE"

Keywords: ethical education, teacher, pedeutology

Abstract. This article is a critical evaluation of Dariusz Zająca's book „Ethics of teachers' professional work” and introduction to the discussion on the role of ethical education in teacher education.

Słowa kluczowe: edukacja etyczna, nauczyciel, pedeutologia

Streszczenie. Artykuł ten stanowi krytyczną ocenę książki Dariusza Zająca „Etyczność pracy zawodowej nauczycieli” i wprowadzenie do dyskusji nad rolą edukacji etycznej w kształceniu nauczycieli.

Etyka należy w całości do świata spętania i skrępowania; rzeczą jej jest regulować stosunki, które ze skrępowania powstają. W świecie wyzwolenia etyka staje się bezprzedmiotowa

Henryk Elzenberg (1994, s. 288)

Niniejsza wypowiedź, co do swojej formy, lokuje się pomiędzy recenzją książki a pewnym rozwinięciem myśli w niej zawartych w kontekście współczesnych wyzwań stawianych przed zawodem nauczyciela. Podjęte rozważania lokują się w ramach refleksji pedagogicznej, filozoficznej i naukoznawczej.

Struktura i omówienie książki

Książka Dariusza Zająca *Etyczność pracy zawodowej nauczycieli. Studium teoretyczne* została wydana nakładem Wydawnictwa UKW w 2018 roku. Jest to obszerna monografia (ss. 278), będąca jednocześnie rozprawą habilitacyjną autora na Wydziale Pedagogiki UKW w 2019 roku. Książka składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz zwieńczonych zakończeniem. Rozdział pierwszy dotyczy etyczności pracy zawodowej w ogólnym jej rozumieniu. Autor zarysowuje tu kategorię etyczności pracy, wskazuje na jej teoretyczne podstawy oraz wybrane problemy. W rozdziale drugim przybliżona została nauczycielska etyka zawodowa ze szczególnym uwzględnieniem jej pedeutologicznego wymiaru. W tym rozdziale autor snuje także refleksję nad rozciągnięciem etyki nauczycielskiej między kategorią etyki powinności i etyki cnoty. Rozdział trzeci stanowi niejako kontynuację rozważań zapoczątkowanych we wcześniejszym, gdyż autor zasadniczo porusza w nim kwestię dylematów etycznych nauczycieli. W kolejnym rozdziale D. Zająca koncentruje się na obszarze etyczności i profesjonalizmu w nauczycielskiej profesji. Rozważania kończy rozdział poruszający kwestię edukacji etycznej nauczycieli. W jego obrębie autor analizuje obecną formułę edukacji nauczycielskiej, w tym szczególnie zwracając uwagę na sferę edukacji etycznej i wychowania do etyki.

D. Zająca postawił sobie za cel próbę „[...] wypracowania podstaw etyki zawodowej nauczycieli, które wymagają doprecyzowania, dookreślenia, a w szczególności wskazania istoty tej etyki, jej charakteru i specyfiki, elementarnych, wybranych kwestii wpisujących się w etyczny wymiar zawodu nauczycielskiego, nie pomijając również tego, co określa się mianem przygotowania etycznego (edukacji etycznej) nauczycieli do podejmowania aktywności zawodowej

w zakresie praktyki edukacyjnej” (s. 16). Sam autor dostrzegł i wielokrotnie podkreślał w tekście, że podjęty obszar ze względu na swoją złożoność nie poddaje się prostym kategoryzacji i jednoznacznym ocenom (s. 18). Nie pomaga też fakt, że wypowiedzi na temat roli nauczyciela od zawsze budziły i wciąż budzą sporo kontrowersji, a to właśnie za sprawą podwyższonych wymagań etycznych względem tej grupy zawodowej. Z tegoż powodu autor obrał drogę eklektyzmu programowego, który pozwala zająć stanowisko „pomiędzy” opozycjami (s. 16).

Pomimo drobnych niedociągnięć – takich jak niekiedy zbyt podstawowa literatura z zakresu filozofii i etyki z brakującymi odwołaniami do klasycznych oryginalnych źródeł czy też subiektywnie zbędnych i nazbyt obszernych odwołań do etyk zawodowych innych grup – lekarzy, zawodów prawniczych, kapłanów (czemu tylko z denominacji katolickiej?) (s. 46–71) – to generalnie książkę należy ocenić jako dobrą i niewątpliwie potrzebną, gdyż podejmuje ważny i często bagatelizowany temat. Autor wykazał się ogromną erudycją, umiejętnością trafnego doboru źródeł, spośród niezliczonej liczby dostępnych prac pedagogicznych poruszających zadany problem.

Ocena znaczenia pracy i możliwe pola implementacji

Jest to niewątpliwie cenna publikacja, ponieważ zwraca uwagę na ważny problem, że etyka stanowi fundament w pedagogicznej pracy nauczyciela. Zdaje się to obszar pomijany i niechętnie podejmowany przez uczonych, zwłaszcza w kontekście pracy nauczyciela. Odnieść można wrażenie, że zakłada się *a priori* obecność etycznego wymiaru w kształceniu nauczycieli i ich późniejszej pracy dydaktyczno-wychowawczej, lecz bez zagłębiania się w rzeczywiste podstawy samej etyczności, zasadności wyboru takiej lub innej etyki, czy wreszcie próby uzasadnienia obranej drogi. Wydaje się więc, że etyczność stanowi immanentny element nauczycielskiej codzienności, a mimo to wciąż słabo zbadany. Tę lukę wypełnia książka *Etyczność pracy zawodowej nauczycieli*, gdyż snuje refleksję nad znaczeniem i efektywnością etycznej edukacji nauczycieli (s. 9).

Trudno w jednolity sposób wskazać możliwe pola implementacji, gdyż w zasadzie są to wszystkie placówki zajmujące się kształceniem nauczycieli. Z definicji są one niehomogeniczne, bowiem oferują różny program kształcenia, stawiają sobie różne cele i oczekują tym samym różnych efektów końcowych. Niemniej jednak tym, co powinno je spajać, powinna być właśnie etyka zawodu nauczycielskiego.

Po co etyka w zawodzie nauczyciela?

Dariusz Zajac przywołał ciekawe rozróżnienie na zawód i profesję w obrębie realizacji zadań nauczyciela. Autor książki pisze *explicite*: „Profesjonaliści różnią się bowiem od zawodowców tym, że ich profesjonalna aktywność wymaga specyficznego zaangażowania i poświęcenia, w szczególności na rzecz drugiego człowieka i własnej grupy zawodowej [...]” (s. 189). Zdanie to dotyczy nauczycieli wszystkich szczebli, z nauczycielami akademickimi włącznie. Odnosnie do tych ostatnich, można znaleźć wiele odwołań do klasycznego etosu uczonego, który realizuje swoje obowiązki nie tylko w ramach zawodu, ale i wewnętrznej potrzeby, wręcz powołania (Weber, 1919, s. 506). Owo powołanie należy rozumieć jako wezwanie przyszłego uczonego do krzewienia i rozwijania nauki, któremu to wezwaniu nie może się on oprzeć i odmówić. Janusz Goćkowski (1996, s. 37-38) dodaje, że praca uczonego jest powołaniem możliwym do realizacji jedynie na drodze zgodnej z *ethosem* nauki. Praca nauczycielska jest więc bliższa etyce służby (s. 189), bowiem od nauczyciela wymaga się, poza znajomością wiedzy przedmiotowej, posiadania określonych umiejętności i kompetencji, ale również prezentowania postawy moralnej (s. 85). D. Zajac podkreśla, że wymiar etyczny w kontekście zawodowym nabiera wyjątkowego znaczenia w tych zawodach, które mają wpływ na losy poszczególnych jednostek, grup czy wręcz społeczeństw (s. 84). Niewątpliwie zawód nauczyciela wpisuje się w powyższą narrację.

D. Zajac podkreśla, że etyczność wiąże się z powinnościami moralnymi (s. 31). Nie można więc powiedzieć, że etyka w pracy nauczycielskiej ma jedynie wymiar potencjalny i teoretyczny, a raczej stanowi ona zobligowanie do konkretnych działań. Etyka zawodu nauczyciela, a mówiąc bardziej praktycznie, moralność nauczycielska wymaga postawienia w centrum relacji wobec drugiego człowieka (s. 40). Ciężko, jednakże uwspólnić rozmaite podejścia etyczne, gdyż: „Mamy [...] do czynienia z różnymi schematami, szkołami, kierunkami, a każda z nich głosi właściwą sobie koncepcję etyki, co z kolei budzi wątpliwości, czy można skonstruować taką teorię, lub chociażby koncepcję, która by dokładnie określała, czym jest etyka i która uzyskałaby powszechną aprobatę” (s. 36). Autor stwierdza, że w edukacji nauczycielskiej częściej utrwała się tradycję, niż ją zmienia (s. 7). Być może jest to próba spełnienia potrzeby stałości, której w zawodzie nauczycielskim jest niezwykle mało. D. Zajac dostrzega bowiem szereg aberracji w zmieniających się oczekiwaniach społecznych wobec szkoły, kumulacji

kryzysów (politycznych, ekonomicznych, aksjologicznych, aretologicznych i innych), czy wreszcie pluralizmie nurtów poznawczych i filozoficznych (s. 215).

Wydaje się, że słowa Henryka Jankowskiego: „[...] refleksje nad etyką zawodową snute są przede wszystkim w sytuacjach, w których określone zawody wykonywane są nie tak, jakby sobie tego życzyło społeczeństwo jako całość” (1967, s. 123) nie straciły na aktualności mimo upływu lat. Podobnie i dziś, wydaje się, że dyskusja nad znaczeniem etyki w zawodzie nauczyciela unaocznia problem z tym właśnie obszarem w realizacji nauczycielskich powinności. Co więcej, nieprzypadkowo rozważania nad figurą etycznego nauczyciela budzą największe kontrowersje w obszarze zakazów niż pozytywnie określonych powinności lub cnót. Sam D. Zając zauważa, że jeśliby nawet wyprowadzić określony kodeks etyki nauczycielskiej, czy coś w rodzaju zbioru rekomendowanych dobrych praktyk, to i tak w żadnym stopniu nie zastąpią one jego świadomości moralnej, a także nie mogą wyręczyć nauczyciela od jego sumienia, odpowiedzialności i wrażliwości moralnej (s. 98). Sama wiedza etyczna nie wystarczy, aby nauczyciel postępował moralnie (s. 229). Praktyczną implementację widać dopiero w sytuacjach trudnych, które stanowią sprawdzian dla zinternalizowanych zasad etycznych.

Podsumowanie

Warto w podsumowaniu odpowiedzieć na pytanie, na ile udało się D. Zającowi osiągnąć zamierzony przez niego cel, jakim było wypracowanie podstaw etyki zawodowej nauczycieli. Przywołany szereg stanowisk miał przynajmniej jeden wspólny mianownik, że zadanie to jest niezwykle trudne i wymaga szerokiego spojrzenia na badaną kwestię. D. Zając wyraża jednak życzenie, żeby edukacja etyczna nauczycieli była nie tyle efektowna, co nade wszystko efektywna (s. 235) i obecna w szkołach różnych szczebli (s. 220). Jednakże czy tak zakreślone zadanie nie ma charakteru utopijnego? Czy wizja etycznego nauczyciela nie jest tylko pięknym ideałem, do którego warto zdążać, a który jednocześnie jest niemożliwy do uchwycenia? Czy takie myślenie nie nosi znamion życzeniowości? Niezależnie od tego, na ile jest i będzie możliwe kompleksowe zrealizowanie idei włączenia edukacji etycznej w cykl kształcenia nauczycieli, warto zdawać sobie sprawę z doniosłości tej tematyki i jej fundamentalnego znaczenia w deontologii i praktyce nauczycielskiej. Gra idzie o najwyższą stawkę – o edukację i wychowanie młodego pokolenia w duchu podmiotowości, samodzielności, poczucia własnej sprawczości i niezbywalnej wartości – a tego nie sposób osiągnąć bez etycznych nauczycieli umocowanych na solidnym, moralnym fundamencie.

Referencje

- Elzenberg, H. (1994). *Kłopot z istnieniem. Aforyzmy w porządku czasu*. Kraków: Znak.
- Goćkowski, J. (1996). *Ethos nauki i role uczonych*. Kraków: Secesja.
- Jankowski, H. *Z zagadnień etyki zawodu pracownika nauki*. *Etyka*, 2 (1967).
- Weber, M. (1919). *Politik als Beruf: Wissenschaft als Beruf*. München-Leipzig: Duncker & Humblot.
- Zajęc, D. (2018). *Etyczność pracy zawodowej nauczycieli. Studium teoretyczne*. Bydgoszcz: UKW.